

بررسی تطبیقی عرفان اسلامی
در اشعار ابن فارض مصری و فضولی بیاتلی

نگارنده
ناصر نوری نازنجی

۱۳۹۶

سرشناسه: نوری زارنجی، ناصر، ۱۳۶۸ -

عنوان قرارداد: دیوان، عربی، برگزیده، شرح Divan . Arabic . Selection. Commantries

دیوان، ترکی، برگزیده، شرح / دیوان، فارسی، برگزیده، شرح

عنوان و نام پدیدآور: بررسی تطبیقی عرفان اسلامی در اشعار ابن فارض مصری و فضولی بیاتلی/ ناصر نوری زارنجی .

مشخصات نشر: تهران: نکدرخت، ۱۳۹۶ .

مشخصات ظاهری: ۱۹۴ ص.

شابک: ۵-۵۵۵-۸۵۱۵-۶۰۰-۹۷۸ / وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: فضولی بغدادی، محمد بن سلیمان، ۴۹۱۳-۹۷۶ق.، دیوان -- نقد و تفسیر

موضوع: ابن فارض، عمر بن علی، ۵۷۶-۶۳۳ق.، دیوان -- نقد و تفسیر

موضوع: عرفانی ترکی -- قرن ۱۰ق. -- تاریخ و نقد

موضوع: شعری فارسی -- قرن ۱۰ق. -- تاریخ و نقد

موضوع: ادبیات تطبیقی -- ترکی و عربی

موضوع: بیات عربی -- فارسی و عربی

موضوع: شعر عرفانی عربی -- قرن ۷ق. -- تاریخ و نقد

موضوع: عرفان، دیبانت

شناسه افزوده: فضولی، محمد بن سلیمان، ۴۹۱۳-۹۷۶ق.، دیوان، برگزیده، شرح

شناسه افزوده: ابن فارض، عمر بن علی، ۵۷۶-۶۳۳ق.، دیوان، برگزیده، شرح

رده بندی کنگره: ۶۳۳PL۳۱۳ / ۶۵۹۷

رده بندی دیویی: ۸۹۴/۳۶۱۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۶۳۳۳۳

انتشارات
نکدرخت

بررسی تطبیقی عرفان اسلامی

در اشعار ابن فارض مصری و فضولی بیاتلی

تألیف: ناصر نوری زارنجی

محل نشر: تهران / سال نشر: ۱۳۹۶ / شمارگان: ۵۰۰ / نوبت چاپ: اول

شابک: ۵-۵۵-۸۵۱۵-۶۰۰-۹۷۸ / قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

نشانی: تهران، خ انقلاب، ابتدای وصال شیرازی، پلاک ۱۷، بالای همکف

تلفن: ۶۶۱۷۵۵۲۰

چند کلمه

«من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق»

کتاب حاضر ، حاصل پایان نامه ی کارشناسی ارشد در رشته ی زبان و ادبیات عربی است که در سال ۱۳۹۵ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس تهران به راهنمایی دکتر خلیل پروینی و مشاوره ی دکتر حسین محمدزاده صدیق از آن دفاع شده است.

از استاد بزرگوارم، جناب دکتر خلیل پروینی که با راهنمایی های دلسوزانه خویش ر دقت نظر سازنده اش در تمام مراحل تدوین این پژوهش صبرانه مرا یاری نمودند، تقدیر و تشکر را دارم. بی گمان انجام این پژوهش بدون همکاری و راهنمایی های سودمندش میسر نمی شد. از زحمت جناب دکتر حسین محمدزاده صدیق که مشاوره ی این پژوهش را بر عهده داشتند و مرا از نظرات ارزنده ی خود بهره مند ساختند، بی نهایت سپاسگزارم.

فهرست مطالب

۱۱.....	پدمه
۱۵.....	۱. ادبیات تطبیقی و عرفان
۱۵.....	۱-۱. سرآغاز
۱۶.....	۱-۱-۱. تعریف ادبیات تطبیقی
۱۷.....	۱-۱-۲. مکاتب ادبیات تطبیقی
۱۹.....	۱-۱-۳. اهمیت و فوائد ادبیات تطبیقی
۲۰.....	۲-۱. عرفان
۲۴.....	۱-۲-۱. تصوف و عرفان
۲۴.....	۱-۲-۱-۱. تصوف و عرفان
۲۵.....	۱-۲-۱-۲. عرفان عاشقانه
۲۶.....	۱-۲-۲. عرفان اسلامی
۲۷.....	۱-۲-۲-۱. اقسام عرفان اسلامی
۲۹.....	۲. زندگی نامه ابنفارض و فضولی
۲۹.....	۲-۱. نگاهی به زندگی نامه ابنفارض
۳۲.....	۲-۱-۱. شرایط سیاسی محیطی عصر ابنفارض
۳۲.....	۲-۱-۲. آثار ابنفارض
۳۵.....	۲-۲. زندگی نامه و آثار فضولی
۳۶.....	۲-۲-۱. فضولی و تخلص وی
۳۸.....	۲-۲-۲. فضولی و تأثیر آن در شعر
۳۹.....	۲-۲-۳. اوضاع سیاسی عصر او
۴۰.....	۲-۲-۴. آثار فضولی
۴۵.....	۳. بررسی تطبیقی مضامین عرفانی در اشعار ابنفارض و فضولی
۴۵.....	۳-۱. مسأله‌ی وحدت
۴۵.....	۳-۱-۱. وحدت وجود

۱۰..... ناصر نوری

۳-۱-۲. اندیشه وحدت حق در نگاه ابنفارض و فضولی ۴۷

۳-۱-۳. وحدت و فنا ۵۳

۳-۱-۴. وحدت و تجلی ۶۱

۳-۲. عشق ۶۸

۳-۲-۱. مفهوم عشق در عرفان ۶۸

۳-۲-۲. جایگاه عشق در نزد ابنفارض و فضولی ۷۲

۳-۲-۳. عشق مجازی در نزد ابنفارض و فضولی ۷۵

۳-۲-۱. ویژگی‌های عشق از دیدگاه دو شاعر ۸۳

۳-۱. باد سرایی ۱۰۵

۳-۱-۱. باد در عرفان ۱۰۵

۳-۲-۲. جایگاه باد در نزد ابنفارض و فضولی ۱۰۶

۳-۲-۱. باد، سر مشترک ۱۱۱

۳-۴. اقتباس و تأثیر پذیری و شاعر از قرآن کریم ۱۲۷

۳-۴-۱. شیوه‌های اثرپذیری از قرآن در اشعار ابنفارض و فضولی ۱۳۲

۳-۴-۱-۱. اثرپذیری واژگانی ۱۳۲

۳-۴-۱-۲. اقتباس ۱۳۷

۳-۴-۱-۳. اثرپذیری الهامی - بنیادی ۱۴۲

۳-۴-۱-۴. تأثیرپذیری عرفانی - اخلاقی - حکمی ۱۵۷

۳-۵. مضامین عرفانی در شعر دو شاعر ۱۶۱

۳-۵-۱. ابنفارض و ویژگی بیان شعری وی ۱۶۴

۳-۵-۲. فضولی و زبان بیان وی ۱۷۳

۳-۶. وجوه اختلاف دو شاعر ۱۸۴

اعلام ۱۹۵

منابع و مأخذ ۲۰۰

مقدمه

ادبیات، عرصه‌ای برای ارائه‌ی ژرف‌ترین اندیشه‌های بشری است. از جمله‌ی این اندیشه‌های ژرف، عرفان است. عرفان یکی از کلیدی‌ترین حلقه‌های پیوند میان فرهنگ ملت‌ها به شمار می‌رود و همچنین می‌توان گفت موضوعی است که از آغاز پیدایش شعر تاکنون یکی از اصیل‌ترین موضوعات شعر بوده است و نوعی روش زندگی و مکتبی است که محبت خدا و شناخت حقیقت ارکان اصلی آن را تشکیل می‌دهد. عالی‌ترین و لطیف‌ترین مضامین اخلاق و اجتماعی در اقوال و اشعار عرفانی یافت می‌شود، به گونه‌ای که آنچه ادبیات کلاسیک ملت‌ها را، به ادبیات اخلاقی، انسانی متعهد کرده، مضامین عرفانی است. عرفان، شیوه‌ای است که در تمام مذاهب وجود دارد. با طوری که تلاش برای درک حقیقت محض و رابطه مستقیم با هستی مطلق یعنی فطرت آدمی وابسته است و به هیچ قوم و مذهبی محدود نمی‌شود. از ویژگی‌های شاخص بسیاری از ادبیات‌ها این است که از مفاهیم و مضامین عرفانی غنی است و این مضامین جزء جدایی‌ناپذیر ادبیات منظوم و منثور است. همچنین پیوندی گسترده با شعر دارد.

ابن فارض (۵۷۶-۶۳۲ ه. ق) در ادبیات عربی و فضولی (۹۰۰-۹۶۰ ه. ق) در ادبیات ترکی، در دو ادبیات متفاوت اسلامی، شعر عرفانی روده‌اند و اندیشه‌ها و مضامین مشترک فراوانی بین این دو شاعر وجود دارد که حاکی از نزدیکی افکار و عقاید آنهاست. ابن‌فارض و فضولی از جمله کسانی هستند که در وادی محبت الهی گام نهاده‌اند و جزء پیشگامان این عرصه به شمار می‌روند و با ویژگی‌هایی که دارند اعجاب همگان را نسبت به

خویش برانگیخته‌اند. این پژوهش که به نوعی ارتباط دهنده دو حوزه عرفان و ادبیات (عربی - ترکی) است به تحلیل و بیان مضامین و مفاهیم عرفانی در این دو ادبیات می‌پردازد.

از آن‌جا که ابن‌فارض و فضولی از جمله سرآمدان قوم به شمار می‌آیند و شعرشان نیز در زمره آثار عرفانی قلمداد می‌شود، این پژوهش وظیفه دارد که در بُعد عرفان و مسائل مربوط به آن، شعر این دو عارف فرزانه را از نظر نگارند و با دید تطبیق و مقایسه بدان بنگرد.

با توجه به این که موضوع مورد بحث در این پژوهش بررسی تطبیقی مضامین عرفانی اسلامی در اشعار ابن‌فارض مصری و فضولی بیاتلی است، سؤالات زیر مطرح می‌شود:

- ۱- آبشخورهای مشترک ابن‌فارض و فضولی کدام است؟
- ۲- دو شاعر در اشعار خود به چه مضامین عرفانی با یکدیگر مشترک هستند؟
- ۳- ابن‌فارض و فضولی در به نصوب‌نشین مفاهیم و مضامین عرفانی در اشعار خود از چه اسلوب بیانی بهره برده‌اند؟
- ۴- مهم‌ترین مضامین عرفانی مورد اختلاف ابن‌فارض و فضولی کدام است؟

از جمله اهداف این پژوهش می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. تلاش در جهت رسیدن به مبانی و اصول مشترک ادبیات ملل اسلامی.
۲. تلاش در جهت تقریب ملل اسلامی.

۳. کمک به نظریه سازی در حوزه ی ادبیات اسلامی با الهام از ادبیات ملل اسلامی.

۴. تبیین جایگاه عرفانی دو شاعر برگزیده (ابن فارض - فضولی) در ادبیات عربی و ترکی.

این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی و بر اساس مبانی ادبیات تطبیقی، نسبتین موضوع تحقیق می پردازد. روش تطبیقی این پژوهش با لحاظ کردن دیدگاه مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی است که شرط مقایسه را صرفاً وجود زه بنه ها، تاثیر و تاثر نمی داند. البته باید به این نکته اشاره کرد که الهام پذیرن ابن فارض و فضولی از آبخوره های مشترک همچون قرآن کریم و عرفان پیشینی در حوزه ی تاثیر و تاثر از منبع واحد را می توان در مکتب فرانسه تعریف کرد. اما به ظاهر علی باید گفت که به علت عدم وجود تاثیر و تاثر شعری میان ابن فارض و فضولی این پژوهش در مکتب آمریکایی ادبیات تطبیقی تعریف می شود. همچنین در این پژوهش از یافته های ارزشمند سایر پژوهشگران در ارتباط با مسئله ی بهره بردن می شود. روش تحقیق در این پژوهش بر اساس رویکرد توصیفی - تحلیلی مراحل زیر را طی کرده است :

تا کنون پژوهش تطبیقی پیرامون مقایسه اشعار عرفانی اسلامی ابن - فارض و فضولی چه در عربی و چه در ترکی صورت نگرفته است. این پژوهش کوششی در این باب است که با بررسی اشعار دو شاعر مضامین عرفانی اسلامی به کار رفته در اشعارشان، استخراج گردیده و نحوه ی تصویر سازی مضامین عرفانی هر دو شاعر بیان شود، امری که این پژوهش برای اولین بار به سامان رساندن آن را مبنای عمل قرار داده است. با مطالعه کتابها،

مقالات و پایان نامه‌های ادبی در موضوعات گوناگون تطبیقی، ناگفته‌های بسیاری هم چنان در مقوله‌ی ادب عرفانی وجود دارد؛ مانند کارهای تطبیقی عرفانی در دو ادبیات اسلامی ترکی و عربی را می‌توان نام برد. پژوهش حاضر را می‌توان به نوعی یک نگاه جدید به مقوله‌ی ادب عرفانی میان ادبیات عربی و ترکی - فارسی به صورت تطبیقی دانست که از طریق بررسی اشعار دو شاعر پرآوازه و نامدار اسلامی یعنی ابن‌فارض و فضولی محقق می‌شود.